

Simeon Starostins berättelse om jakutisk renskötsel i Israel Ruongs arkiv

Leif Rantala

Undertecknad höll den 17 och 18 mars 2003 några föreläsningar på Finsk-ugriska institutionen vid Uppsala universitet. Efter en av föreläsningarna inbjöd en av åhörarna, Ulla Swedell, mig att besöka Språk- och folkminnesinstitutet i Uppsala arkivcentrum. Detta centrum innehåller bl.a. Sveriges största dialektarkiv, en folkminnesavdelning och en namnavdelning samt omfattande samiska och estlandssvenska samlingar. Man visade mig bl.a. Israel Ruongs arkiv. Tack vare en utförlig katalog var det lätt att få en bild av vad Ruongs arkiv omfattar.

Israel Ruong (1903-1983) var den ledande personligheten bland de svenska samerna under många decennier. Han var en mycket mångsidig gestalt inom samevärlden. Hans avhandling (Ruong 1943) om verbavledningar i Pitesamiskan, hans modersmål, är fortfarande en rik källa till ett språk, som närmast är utdött i dag. Mycket senare utgav han en omfattande nordsamisk grammatik (Ruong 1970) samt flera läroböcker för sameskolorna.

Ruong bodde en stor del av sitt liv i Uppsala, där han var docent i «lapska språket och lapsk etnologi», som det dåförtiden hette. Vidare var han nomadskoleinspektör, ordförande för Svenska Samernas Riksförbund och mångårig redaktör för *Samefolket*, de svenska samernas språkrör. Han har haft stor betydelse för utvecklingen av samisk forskning och redan på 1960-talet arbetade han för att en professur i samiska skulle inrättas vid Umeå universitet. Detta universitet anordnar därför ett symposium för att hedra hans minne. Detta sker den 26 maj 2003, på 100-årsdagen efter hans födelse.

Ruong var också engagerad i andra arktiska folk och kulturer, om vilka han författade bl.a. en lärobok för svensk skolorngdom (Ruong 1959). Särskilt intresserade han sig för renskötseln och dess former. I Finland publicerade han en artikel om renskötselns bakgrundsfaktorer (Ruong 1953). I *Samefolket* utkom av honom under årens lopp otaliga artiklar om renskötseln och dess situation i olika delar av världen (se Ruong & Ruong 1985). Hans huvudverk inom etnologin är kanske hans bok om de svenska samerna (Ruong 1969).

Själv har jag ett levande minne av då jag lyssnade på och delvis tolkade en diskussion mellan skoltsamen Matti Sverloff och Israel Ruong.

Diskussionen, som ägde rum i början av 1980-talet i Kautokeino, gällde renar och deras kastrering hos skoltsamerna i forna dagar medan de ännu bodde i Suenjel. Ruongs och Sverloffs samiska språk var så långt från varandra att de då och då behövde tolkhjälp.

Under signum ULMA 35280: XXXIX: 6 (ss. 13-17) i Israel Ruongs arkiv finns ett intressant dokument om renskötseln hos jakuterna, ett sibiriskt folk som Ruong själv aldrig besökte men som han nog nämner i sina verk. Ruong kunde nämligen intervju en jakut i Uppsala på sommaren 1950. Intervjun var tydligen av preliminär art och det var meningen att göra «ytterligare utfrågningar». Av någon anledning förverkligades dessa inte, såsom Ruong 27 år senare egenhändigt anmärkte i marginalen till den ursprungliga intervjun.

Jakuten i fråga hette **Simeon** (Semën) **Starostin**, och han var en av de tre jakutiska nationalister som år 1931 hade rymt från ett sovjetiskt fångläger i Öst-Karelen till Finland. De tre jakuternas öden har utförligt undersökts och skildrats av Harry Halén, som har också publicerat den självbiografi som en av de tre, M. F. Kornilov, skrev på G. J. Ramstedts uppmaning (Halén 1989). Enligt Haléns utforskningar (Halén 1986: 226-229) sysslade Simeon Starostin, som var den yngste av de tre, med pälshandel i Helsingfors. Under kriget tjänstgjorde han i finska armén och flyttade sedan till Uppsala, där han arbetade som trädgårdsmästare. Det ryktades, att Simeon också var schaman, och han fick uppträda med schamanistiska sånger och danser både på Finsk-Ugriska Sällskapet och i Finlands Rundradio.

I Uppsala använde veterligen professorn i finsk-ugriska språk Björn Collinder (1894-1983) Simeon Starostin som informant i jakutiska språket. Det är möjligt, att just Collinder introducerade Starostin för Ruong. Det är oklart, om Collinder var närvarande när Ruong intervjuade Starostin om renskötseln, men Ruong kan väl ha konsulterat Collinder om det jakutiska språket. I texten om renskötseln förekommer enskilda jakutiska ord, som Ruong skriver enligt det finsk-ugriska transkriptionssystemets komplicerade regler.

Det är oklart i vilken mån och hur snabbt Starostin lärde sig svenska. Han kan ha inhämtat elementära kunskaper i svenska redan i Finland, men de räckte knappast till att klara av intervjun med Ruong. Samma gällde antagligen också finskan, som Starostin berättas ha talat med grova fel (Halén 1986: 229). Det var säkert därför som diskussionen mellan Ruong och Starostin tolkades av Juho Ankeria. Intervjun gjordes på ryska, som både Starostin och Ankeria behärskade.

Juho Ankeria (1915-2002), också känd under namnet Johannes Angere, var liksom Starostin en tidigare sovjetisk medborgare som efter kriget hade lyckats ta sig till Sverige. Ankeria var ursprungligen inger-

manländare och talade finska som sitt modersmål. I Sovjetunionen hade han fått ett sällsynt yrke som specialist i paleosibiriska språk, vilka han hade studerat i Leningrad. Under de första åren i Sverige sysslade han med tillfälliga uppdrag vid Uppsala universitet, där han bl.a. översatte ryska källor för Ruong. Samtidigt förberedde han under Collinders handledning sin doktorsavhandling, som han presenterade den 11 maj 1956. Avhandlingen (Angere 1956) handlade om den s.k. uralo-jukagiriska frågan, som Collinder själv hade berört i en monografi 16 år tidigare (Collinder 1940).

Ankerias avhandling fick en blandad mottagning och gav honom inte en entydig ställning i de svenska vetenskapliga kretsarna. Han fortsatte med att utge en jukagirisk ordbok (Angere 1957), den första i sitt slag, på basis av Waldemar Jochelsons textsamling. Tyvärr var hans kompetens dock för marginell för att han skulle ha skapat sig en vetenskaplig karriär i Sverige. Däremot blev han någorlunda känd som författare, och i Finland (och på finska) utgav han en serie självbiografiska romaner på 1960- och 1970-talen.

Texten till Simeon Starostins berättelse om jakutisk renskötsel genges nedan utan vidare kommentarer. Den maskinskrivna versionen (renskrivna från ett handskrivet original) innehåller tre blyertsteckningar, som dock alla är tämligen otydliga och oinformativa.

Meddelare: Jakuten Simeon Starostin.

Tolk: fil. mag. Juho Ankeria.

Utfrågningen skedde på finsk-ugriska institutionen den 11 juni 1950.

Ytterligare utfrågningar böra göras.

[Tillägg för hand:] men har ej gjorts. 29/3 -77 IR.

1. a. 5 år har han skött renar.
- b. Började vid 25-26 års ålder.
- c. Jordbruk dessförinnan.
- d. Efter inbördeskriget kunde han ej leva på sin gård, utan måste slå sig på renskötsel. Hemgården låg i byn tättä, som ligger 140 km. från Jakutsk, mellan denna stad och staden Amginskaja vid floden Amga.

Han begav sig till trakten av floden $\dot{m}\dot{a}\dot{i}$ (dä). Han köpte renar av en tungus, som hette grämsin. Bytte renar mot hästar för att med renarna komma till Ajan. Det fanns ingen väg och ingen mat för hästarna. Därför var renar bättre.

Han sålde hästarna till ett ryskt kontor för järnvägsbygge och köpte renar. Tunguser har aldrig hästar.

Han fick en tungus till hjälp att se efter renarna. När han kom till Ajan återlämnade han renarna till tungusen, som hette Afanasi.

I Ajan var han hela sommaren på vitryssarnas militärläger. På

hösten, när snön kom, anföll den vitryska arm[é]n Njilkana, där han köpt renarna[,] och erövrade orten. Njilkana är [ ]en stad. Tunguserna kommer då och då till Njilkana och säljer sina varor och köper förnödenheter.

I Njilkana fick han order av en officer (rysk) att med fyra man och sina renar (25 st.) bege sig till staden Ochots[k] vid Ochotska havet för att meddela att staden Njilkana var erövrad. Avståndet 5-600 km. Han tog sin egendom med. Det skedde före jul och resan tog omkr. 20 dygn.

Tungusen Afanasi följde med och återvände med andra renar, som hörde till trupperna. Vid Ochotska havet var det endast renar, ej hästar, som användes till militärtransporte[n].

I Ochotsk fick S. order att transportera matvaror norr ut till Eimekàn [Oimyakon].

Han hade med sig renskötselkunniga jakuter och själv hade han också lärt sig att handskas med renar.

Det var jakuter från Eimekàn, där alla är renskötselkunniga. De har också kor och hästar.

Från Eimekan kom han till Verchojansk (jänigorod). Det tog omkr. en månad att resa från Ochotsk till Verchojansk. 1000 km[.] fågelvägen.

Stannade i Verchojansk omkr. en halv månad.

I Verchojansk fanns hästar, kor och renar.

Man släpper renarna på kvällen och samlar dem på morgonen i skogen.

Inga tjuvar, däremot vargar.

Finns varg i närheten, vallar man renarna om natten.

S. var både militär och handelsman.

Resan från Ochotsk till Verchojansk var både militär- och handels-transport. Han fick varor av en jakutisk köpman Nikif[ro]v i Ochotsk och för dessa köpte han renar på vägen, så att han så småningom fick 100 djur. Köpte av tunguser och jakuter. Omkring 150 km. från Ochotsk var en tungusisk by, där han bytte till sig renar mot varor.

12-18 kg. te eller 4-6 kg. tobak för en ren (teet i kakor). Det var alltid inkörda renar han köpte.

I regel använder man renarna som dragdjur om vintern och som riddjur och k[lö]vjedjur om sommaren. En ren kan bära 2-3 pund. 35-40 kg.

S. har själv ridit på en ren. Då vägde han 54 kg. Man kan rida 25-30 km. om dagen på en ren.

De bästa renarna köpte han hos tunguserna i Njilkana. De voro störst och starkast och snabbast.

Man ser det bäst på benen och ryggen och musklerna. Ren med hög manke är bra. (Man rider bra på en sådan ren[.]) Endast starka renar kunna [an]vändas som riddjur.

Renar med raka ben äro bäst. Knäna få ej vara krokiga. Renar med

små klövar är [sic] bäst. Renar med klara ögon äro friska. Det tog ett par månader för att lära sig att skilja goda renar från dåliga.

Helt vita renar ganska många, mörkgrå äro vanligast. Ej alldeles svarta renar finns ej [sic].

S. visade på dörrpanelen med handen, den vanliga höjden av en ren. Jag fick det till 135 cm.

En del renar äro så tama, att man infångar dem genom att locka dem till sig med salt.

På mindre tama renar binder man en stav för att de inte ska [s]pringa mycket. tʃɛnkäjä (både jakuter och tunguser säger så). Man ser också av spåren i snön efter käppen, vart renen tagit vägen.

māmijk^c ett slags lasso.

Svårare renar fångar man med hjälp av tamare renar, som sammanbundits i rad. Två personer använda sig av de sammanbundna renarna på följande sätt:

[Skematisk bild visande en halvcirkel av sammanbundna renar, längd 30-40 m., avstånd mellan renarna 1½ m. Transkriberade ord: tavavj, māmijk^c. Bildtext:] *bindes ej vid halsen utan över nosen och nacken.*

Lasso māmijk^c att kasta med

Ringens kallas tierpes

Man röker åt renarna. Man har trebenta ställningar över röken för att inte renarna ska trampa på elden och bränn[ ]a sig. Man röker endast om dagen.

Mygg = kumār^R. Även om kvällarna.

Renarna kommer själva till röken. Ved, ris och torv.

Torven tas men händerna.

lava-muo^z renlav. Aldrig sett, att man använder inhägnader till för renar.

[Bild av en kåta, utan förklaring eller bildtext.]

För en resande är det mest viktiga att se till att hans renar ej springer bort med vilda renar: majil^ø.

Tamren heter tava (obs. sam[ojediskän])

šü₈hü tava = kotiporo [hemren]

túbut (Obs. mycket starkt tonande b. jag uppfattade det först som v.)

Efter ett år får renen ett nytt namn. Kallas då b̄arāšky.

Honrenen allmänt namn:

tihj tava = honren

atjz-tava = hanren

at̄tava = kastrerad ren.

Man kastrerar med kniv.

Att kasta lasso: Man virar först 3-4 varv på samma sätt som lapparna. Därefter virar man enkelt. När man ska kasta delar man öglorna så, att en del hålles med vänster hand, eller den hand, som man ej kastar med.

Enligt S. kan man kasta 30-40 meter. Lasson är av renläder, 4 remmar, fingertjock.

S. har sett kastrering genom bitning i Njilkana. Norrut kastrerar man med kniv.

Korjaker och tjuk[ ]tjer har S. träffat men ej samojeder.

När renarna varit «i vildan» på sommaren måste man fånga dem med hjälp av en inhägnad mellan stup mellan vilka man driver renarna.

[Skematisk bild. Transkriberade ord: kūrūs, dälla.]

Tunguserna ha mera renar än jakuterna.

Jakuterna använder renarna för transport.

S. har mjölkat renar själv. När man reser och man behöver mjölk till te, mjölkar man renen.

Regelbunden mjölkning förekommer ej.

Källliteratur

- Angere, Johannes (1956). *Die uralo-jukagirische Frage: Ein Beitrag zum Problem der sprachlichen Urverwandtschaft*. Inauguraldissertation. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Angere, Johannes (1957). *Jukagirisch-Deutsches Wörterbuch*. Zusammengestellt auf Grund der Texte von W. Jochelson. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Collinder, Björn (1940). *Jukagirisch und Uralisch*. Uppsala Universitets årsskrift 1940/8. Uppsala.
- Halén, Harry (1986). *Kulkumiehä: Suomalais-itämainen vieraskirja*. Helsinki: Otava.
- Halén, Harry (1989). «From Siberia to Finland: The story of M. F. Kornilov, a Yakut convict.» *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 82: 101-143.
- Ruong, Israel (1943). *Lappische Verbalableitung dargestellt auf Grundlage des Pite-lappischen*. Uppsala Universitets årsskrift 1943/10. Uppsala.
- Ruong, Israel (1953). «Poronhoidon eri tekijöistä.» *Virittäjä* 57/1: 67-75. Helsinki.
- Ruong, Israel (1959). *Arktiska folk*. Folk och miljö. Stockholm: Skolförlaget Gävle AB.
- Ruong, Israel (1969). *Samerna*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Ruong, Israel (1970). *Min sámigiella—Sámiid nuoraide. Lärobok i samiska—Till samernas ungdom*. [Stockholm:] Utbildningsförlaget.
- Ruong, Israel & Maja Ruong (1985). *Index till samefolkets egen tidning—Samefolket 1918-1973: med historisk kommentar*. [Östersundom:] Stiftelsen Samefolket.